

**MAXMUD ZAMAXSHARIY. OLIMNING ILMIY ILMIY
ME'ROSI, QUR'ONSHUNOSLIK, FIQH, LUG'ATSHUNOSLIK, GRAMMATI
KA, ARUZ, ADABIYOTSHUNOSLIK, MANTIQ, DIDOKTIKA VA
SHERIYATGA BAG'ISHLANGAN.**

G'oziyeva Go'zal Abdumannopovna

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti Samarqand filiali. Tarix fakulteti 3-bosqich talabasi.

Annotatsiya. Mazkur maqolada Maxmud Zamaxshariyning hayoti, ilmiy me'rosi va uning turli tillarda so'zlashi lahjalari yoritiladi. Asosano limning O'rta Osiyoda yashagan xalqlarni turli tillari, lahjalari, hayoti madaniyati va utf-odatlarini o'rganishga qaratiladi. Shuningdek ustoz va shogirtlari va uning yaratgan asarlari, olgan maq omlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zi. Maxmud Zamaxshariy, fiqh ilmi, qur'onshunoslik, lug'atshunoslik, diniy mavzular, odob axloq, pand nasihatlariga boy bo'lgan mukammal asarlar yozgan.

Olimning hayoti va ta'lim olishi.

Abul Qosim Maxmud ibn Umar ibn Muhammad Zamaxshariy milodiy 1075-yilning 19-martida chorshanba kuni Xorazmning Zamaxshar qishlog'ida o'z davrining o'qimishli, diyonatli, taqvodor oilasida dunyoga kelgan. Olim dasatlab ilmuni o'z otasidan oldi. Yoshligidan otasiga qo'shilib ilm izlab u shahardan bu shaharga karvonlarda ko'p yuradi. Bir yili qish juda qattiq kelib karvonda otga ketayotganda yer muz havo juda sovuqligi bois ot sirpanib yiqiladi. Zamaxshariy bir oyog'I ot ostida qolib juda qattiq shikast yeydi va hu tufayli bir oyog'idan ayriladi. Shundan so'ng otasi Zamaxshariyning og'ir ishga o'g'lim yaramaydi deb tikuvchiga shogirtlikka bermoqchi bo'ladi, lekin Zamaxshariy qarshilik qilib meni madrasaga bering ilm o'rganaman deydi. Otasi o'g'lida ilmga chanqoqlikni ko'rib qarshilik qilmay madrasaga beradi. Ana shundan boshlab Zamaxshariy o'z tengqurlari orasida ilm olib zo'r qobiliyatlarini va katta isre'dodlarini namoyon qila boshlaydi. Madrasada asosan arab tili va diniy ilmlarni majmuasini to'liq egallaydi. U ilm axillari orasida muhim hisoblangan Xattotlik san'atini mukammal o'zlashtiradi. Shu kasb orqali olim bir qancha vaqt tirikchilik ham qilgan. Zamaxshariy 12-yoshlarga yetgach bilmini oshirish xar tomonlama mukammal bilmga ega bo'lish maqsadida Buxoro shaxriga yo'l oladi. Chunkiy Buxoro o'sha paytlarda Somoniylar davridan boshlab shon-shuhrat makoni va yer yuzini adiblari to'plangan o'z davrini

fozil kishilari yig'ilgan joy bo'lgan. Shunday qilib olim hayoti davomida Bag'dod, Makka, Madinaga safarlar qiladi. Ayni vaqtlarda Zamaxshariy o'zi bo'lgan yurtlarda olimlardan ilm o'rgangan ular bilan ilmiy baxs-munozoralar olib borgan.

Az-Zamaxshariy ustozlari va yozgan asarlari.

Zamaxshariy Buxoroda o'qishni tugatgan bir-necha yil Xorazmshohlar xizmatida bo'lib kotiblik bilan shug'ullanadi. Hukumdorlar bilan yaqinlashishga urinadi. U yerda biron maqsadiga ilmga erisha olmagach o'z yurtiga safar qiladi, 1118-yili Zamaxshariy qattiq dardga chalinadi. Bu kasallikdan tuzalgach esa endi hukumdorlar xizmati yu ,mol dunyo ta'masidan mutlaqo voz kechadi. Endi qachon umrini shogirtlar yetishtirishga, ilm fanga bag'ishlashga asarlar yozishga astoydil qaror qiladi.

Az-Zamaxshariyning olimlik darajasiga yetishishga shubxasiz ustozlarini xizmati benihoya katta bo'lgan. Mana shunday ustozlaridan biri til,lug'at va adabiyot sohasida mashhur olim Abu Mudor Maxmud ibn Jarir al Dabbiy, Al-Isfaxoniydir. U 1113-yili Marvda vafot etgan. Al-Isfaxoniy ham Xorazmda bir necha muddat yashagan. Bu o'lkada Mutaziylar ta'limotini joriy bo'lishi ham mana shu Al-Isfaxoniy nomi bilan bog'liqdir. Zamaxshariy yana Bag'dodda Shayxul Islom Abu Xattob ibn Abul Botor kabi mashhur olimlardan xadis ilmidan tahsil oldi. Makkada bo'lganida esa nafq va fiqh bo'yicha ilmni Abu Bakr Abdullox ibn Talxot ibn Muxammad Ibn Abdullox al-Yabariy, Al-Andalusiy As Shayx Sadiy al-Xayatiy o'rganadi. Lug'at ilmini esa Abu Mansur Mavxub ibn al-Xadar, Al-Javoliqiy kabi mashhur olimlardan ilmlar o'rgandi.

Az-Zamaxshariy hayoti davomida Marv, Nishopur, Isfaxon , Shom Xijoz va Bag'dodda, ikki marta Makkada bo'ldi. Olim bu yerda ilmiy ishlarini davom ettirdi. Zamaxshariy hayoti davomida 50 dan ziyod asarlar yaratgan. Ular arab gramatikasi, lug'atshunoslik, adabiyot, jo'g'rofiya, arus ilmi tafsir va hadis.

Maxmud Zamaxshariyni erishgan yutuqlari.

Zamaxshariy oxirgi 5 yililini Makkada o'tqazadi. U yerda olim arab tili uning laxjalari, arablarni hayoti, madaniyati va utf odatlariga katta xurmat bilan qarab ularni chuqur o'rganadi. Shu boisdan ham arab tilining gramatikasi,leksikasi, umuman arab tilshunosligiga oid muhim asarlar yaratadi.

Yana arab manbalarida "Agar shu Xorazmlik oqsoq bo'lmaganida arablar o'z tillarini mukammal bilishmagan bo'lar edi" degan fikrlar keltirilgan. Bundan tashqari Makka amiri ibn Baxxos unga tasannolar aytib "Dunyodagi barcha qishloqlar jam bo'lib Xorazmning birgina Zamaxshar qishlog'iga fido bo'lsa arziydi. Chunki bu qishloq ming yillarda bir marta kelishi mumkin bo'lgan buyuk Zamaxshariydek yirik allomani dunyoga keltirgan" deb Zamaxshariyni ulug'lagan.

Zamaxshariy chuqur bilm va nodir asarlari o'zi tiriklik chog'ida dunyo olimlari tomonidan e'tirof etilgan. Unga hurmat va ehtirom bilan "Ustoz at-duniy"(butun dunyoni ustoz), "Ustoz al-arab va lajam"(arablar va arab bo'lmaganlarning ustoz), "Kaba al-Udabo"(adiblar ka'basi), "Jorullox"(allohning qo'shnisi) kabi yuksak unvonlar bilan taqdirlangan.

"Muqaddamat al- adab"

Olimning bu asari dunyo xalqlari orasida juda mashhur hisoblangan. Asar 5 qismdan iborat bo'lgan. Uning dastlabki 2 qismi lug'at va qolgan 3 qismi gramatikaga bag'ishlangan. Ismlar va fe'llarga bag'ishlangan qismlariga 15 mingdan ziyot so'zlar kiritilgan hamda ularning "turkiyga, arabga, forsga-o'zbekga, turkiy-mug'uliy so'zlar kiritilgan qo'lyozmalari uchraydi. Dunyo fondlarida lug'at qismlarining 100 ga yaqin qadimiy qo'lyozmalari, gramatikaqismlarining 1000 ga yaqin nusxalari mavjud.

Allomaning yana bir asari "Kashshof" asaridir. "Kashshof" asari qur'onni tafsiriga oid ilmiy ahamiyatga ega muhim manba sanaladi. U boshqa tafsir asarlaridan chuqur ilmiy, filalogik tahlili bilan ajralib turadi va hozirga qadar musulmon mamlakatlaridagi o'quv dargohlarida o'qitiladi.

Alloma Xorazmshoh Muhammad (1097-1127) davrida Xorazmga qaytib keladi. Maxmud Zamaxshariy 1144- yilning arafa kechasi 14-aprelda Jurjon(hozirgi ko'hna Urganch)da vafot etadi. U hayoti davomida biron marta ham uylanmagan. Qarindosh -urug'larini qistovuga qaramay oila qurmagan. Zamaxshariy oila qurib bola-chaqali bo'lishni o'rniga ilmiy asarlar yaratib va munosib shogirtlar yetishtirishni Afzal deb hisoblagan.

Xulosa: Buyuk mutafakkir Maxmud Zamaxshariy biz avlodlarga ulkan ilmiy meros qoldirgan . Uning asarlari mazmun jihatidan ilm-fanning turli sohalarini qamrab olgan. Olimni arab tili va gramatikasiga bag'ishlangan shoh asari bu "Mufassal"dir. Olim uni 4 qismdan iborat qilib yozgan. Uning shunchalik mukammal ilmiy til bilan bayon etilganki arablarni o'zlari ham asarni o'zlashtirishga qiynalganlar. Zamaxshariy ushbu asarni soddalashtirib mahalliy xalqlar uchun "Unmuzoj fi-nafv" nomli gramatika risola ham yaratgan. Bu asar arab islom dunyosida katta shuhrat qozongan va ularni ko'plab nodir qo'lyozmalari saqlanib qolgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1."Nozik iboralar"
- 2."islom Azam"
- 3."Al Mufassal"
- 4."Taafsir al-jalalayin".

